

KS. FELIKS LENORT

NA DRODZE DO KOMPENDIUM ARCHIWISTYKI POLSKIEJ *

Jedyny polski podręcznik archiwistyki, mianowicie Kazimierza Konarskiego *Nowożytna archiwistyka polska i jej zadania*, ukazał się w r. 1929. Postęp tej dyscypliny wiedzy oraz znaczny dystans czasowy, w którym wyłoniły się nowe problemy i zadania szczególnie na terenie praktyki archiwalnej, sprawiły, iż publikacja ta nie może już dzisiaj spełnić swego zadania.

W okresie powojennym nie podjęto próby opracowania nowego podręcznika. Ukazała się jednak na naszym terenie spora ilość większych czy mniejszych rozpraw metodycznych, co słusznie pozwalałoby sądzić, iż posiadamy kadrę naukową, która przedsięwzięciu tego rodzaju sprostałaby z powodzeniem.

Rolę zastępczą spełniały i spełniają nadal w pewnej mierze podręczniki obcojęzyczne, a więc np. H. Meisnera *Aktenkunde* (Berlin 1935), A. Brenneke *Archivkunde* (Lipsk 1953), R. Schellenberga *Modern Archives* (Melbourne 1956) i *The Management of Archives* (Nowy Jork 1965) czy G. Endersa *Archivverwaltungslehre* (Berlin 1962). Godny szczególnej uwagi jest też opublikowany ostatnio czeski podręcznik archiwistyki pt. *Archivni Prirucka* (Praga 1965), który jest dziełem zbiorowym opracowanym pod redakcją Z. Sambergera, przy naukowej konsultacji dwóch znakomitych znawców przedmiotu: Z. Fialy i J. Sebánka¹. Niestety, nie dokonano przekładu żadnego z cenionych podręczników obcych. Nie doczekał się też ogłoszenia drukiem na naszym terenie podręcznik S. Müllera, J. A. Feitha i R. Fruina (najbardziej klasyczny i do dziś aktualny), mimo iż swego czasu został dwukrotnie przełożony na język polski, mianowicie przez I. Biezuńską i R. Mienickiego. Opublikowanie polskiej wersji książki K. G. Mitiajewa pt. *Teoria i praktyka pracy archiwalnej* (Warszawa 1954) nie było w tym przedmiocie wydarzeniem przełomowym.

Pewne usługi oddały też ujęcia syntetyczne z zakresu nauk pomocniczych historii, wśród których w dalszym ciągu wymieniana jest tradycyjnie archiwistyka. A więc przede wszystkim A. Gieysztor *Zarys nauk pomocniczych historii* (Warszawa 1945, 1948, 1952), S. Pańków i Z. Perzanowski *Nauki pomocnicze historii wraz z archiwistyką i archiwoznawstwem* (Kraków 1957), do których doszły ostatnio *Nauki pomocnicze historii* opracowane przez J. Szymańskiego (Lublin 1968)².

* Uwagi na marginesie publikacji: Korespondencyjny Kurs Archiwalny. Praca zbiorowa pod redakcją dr. Czesława Skopowskiego. Wyd. 3. Poznań 1968 ss. 411, nb. 1. Zakład Doskonalenia Zawodowego.

¹ Zob. recenzję tegoż wydawnictwa ogłoszoną przez S. Pańków w *Archeionie* (T. 46: 1967 s. 225—230).

² W. Semkowicz w swej Encyklopedii nauk pomocniczych historii (Kraków 1945) nie zamieścił nauki o archiwach.

Brakowi podręcznika archiwistyki polskiej usiłował w pewnej mierze zaradzić w roku 1951 zespół redakcyjny *Archeionu*. Wtedy to mianowicie ukazał się obszerny, podwójny tom tego czasopisma (XIX/XX), poświęcony w całości zasadniczym zagadnieniom archiwistyki, który wciąż okazuje się niezwykle pożytecznym narzędziem w rozwiązywaniu teoretycznych i praktycznych aspektów pracy archiwalnej.

Pewną pomocą, szczególnie dla pracowników archiwów o specyfikacji kościelnej, jest pionierska publikacja H. E. Wyczawskiego pt. *Wprowadzenie do studiów w archiwach kościelnych* (Warszawa 1956) oraz niektóre publikacje, ogłaszane głównie na łamach czasopisma *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne*.

Obecnie z zadowoleniem odnotować możemy nowe osiągnięcie na drodze do opracowania kompendium archiwistyki polskiej. Jest nim materiał ogłoszony w publikacji pt. *Korespondencyjny kurs archiwalny*, zawierającej 11 artykułów różnych autorów pod redakcją dra Czesława Skopowskiego, dyrektora Archiwum Miasta Poznania i Województwa Poznańskiego. Opracowanie to posiada ściśle określonych odbiorców: uczestników korespondencyjnych kursów archiwalnych dla kierowników i pracowników archiwów zakładowych, która to impreza zainicjowana została z początku 1964 r. przez oddział wojewódzki Towarzystwa Krzewienia Wiedzy Praktycznej (TKWP) w Poznaniu. Mimo iż cel publikacji i charakter odbiorców zdeterminował w dużej mierze oblicze tego tomu, niemniej może on być w pewnym zakresie z powodzeniem uznany za materiał zastępujący brak polskiego kompendium archiwistyki. Wydaje się więc, iż z tego względu wydawnictwo to zasługuje na szczególną uwagę.

Autorów poszczególnych prac zamieszczonych w zbiorze znamy już doskonale z dotychczasowych publikacji, drukowanych przeważnie w *Archeionie* lub w oddzielnych pozycjach książkowych. Toteż poszczególne opracowania robią wrażenie ujęć bardzo kompetentnych, zweryfikowanych niejednokrotnie w fachowej krytyce i polemice naukowej. Aby rzucić nieco światła na omawiany tom i jego zróżnicowaną treść, warto przyjrzeć się kolejno autorom i prezentowanym przez nich ujęciom.

Na czele publikacji (po słowie wstępnym pióra Czesława Skopowskiego) zamieszczono pracę Ireny Radtke pt. *Organizacja pracy kancelaryjnej*. Autorka wychodzi z niewątpliwie słusznej przesłanki, iż znajomość procesu powstawania akt w kancelarii danego urzędu należy do podstawowych danych, którymi winien legitymować się każdy archiwista zakładowy czy kierownik składnicy akt. Artykuł dostarcza ogólnych informacji o sposobach narastania akt w różnych jednostkach organizacyjnych, a więc w systemie kancelaryjnym dziennikowym i tzw. bezdziennikowym; omawia kancelaryjną postać pisma, obieg akt w biurach urzędu, ich narastanie, wreszcie charakteryzuje stosowane wykazy akt i opisuje przekazywanie produkcji kancelaryjnej do składnicy względnie archiwów zakładowych.

Maria Bielińska w artykule *Dokumentacja współczesna, jej rodzaje, podział i znaczenia*, daje dobre wprowadzenie w problematykę, z którą na codzień styka się personel archiwum zakładowego. Usiłując dać definicję tego problemu, autorka poszła w tym wypadku za uczonymi francuskimi, którzy twierdzą, iż przez dokument należy tutaj rozumieć wszelkie źródła, wiadomości utrwalone materialnie, które można użyć do dalszych badań, działania lub doświadczeń. Tak więc przez dokumentację rozumie się obec-

nie materiał informacyjny do danego zagadnienia. Bielińska charakteryzuje kolejno poszczególne rodzaje dokumentacji: aktową, projektowo-kosztorysową, techniczną, kartograficzną i geodezyjną, mechaniczną (foto-fono- i elektronowo-graficzną) oraz dokumentację informacji naukowej i naukowo-technicznej.

Niektóre zagadnienia z zakresu dokumentacji naszkicowane przez Bielińską, zostały potraktowane obszerniej w następnych opracowaniach. I tak — sprawy związane z dokumentacją projektowo-kosztorysową w archiwum zakładowym oraz przechowywanym tamże zasobem map, planów i fotografii, omówili kolejno: Olimpia Staroń, Krystyna Górska-Gołaska i Stanisław Zytyński.

Podstawowe wiadomości z zakresu nauki o archiwach przedstawiła Stanisława Pańków, która już w roku 1957 zaznajomiła nas z podobnym ujęciem syntetycznym tego zagadnienia we wspomnianej wyżej publikacji, ogłoszonej łącznie ze Zbigniewem Perzanowskim, autorem wydanego ostatnio cennego studium pt. *Dokument i kancelaria sądu ziemskiego krakowskiego do połowy XV wieku* (Kraków 1968). Autorka z dużym znanstwem dokonała precyzyjnych określeń głównych terminów używanych we współczesnej archiwistyce, omówiła rozwój form kancelaryjnych, przedstawiła niektóre dane z zakresu archiwoznawstwa, wskazała na zadania archiwów i organizację służby archiwalnej w naszym kraju.

Roman Szczepaniak opracował w omawianym kompendium artykuł pt. *Archiwum zakładowe*. Materiał tu zawarty precyzuje przede wszystkim zakres obowiązków personelu tych instytucji, normy przejmowania akt z poszczególnych komórek organizacyjnych zakładu pracy, ich gromadzenia, porządkowania i udostępniania, środki ewidencyjne akt w składnicy, wreszcie omawia kryteria podziału akt na kategorie. Te i inne zagadnienia związane z poprawnym funkcjonowaniem składnicy akt czyli archiwum zakładowego omówił autor w ogłoszonej ostatnio odrębnej, obszerniejszej publikacji³.

Pozostałe pozycje recenzowanego tomu dotyczą szczegółowych rozwiązań i wskazań praktycznych dla personelu archiwalnego. Są to więc artykuły o podziale akt na kategorie (Jerzy Jaros), o ich porządkowaniu i ewidencjonowaniu (Franciszek Paprocki), wreszcie o brakowaniu akt (Stanisław Nawrocki) oraz ich konserwacji (Maryna Husarska). To ostatnie zagadnienie również doczekało się świeżo obszerniejszego ujęcia w wydawnictwie samoistnym⁴.

Uzupełnieniem tej publikacji są obszerne excerpta z zakresu obowiązujących obecnie w Polsce przepisów archiwalnych (s. 309—407), poczynając od zasadniczego w tej materii dekretu z 29 V 1951 a kończąc na wskazówkach w sprawie oddziaływania archiwów państwowych na racjonalne prowadzenie i archiwizowanie akt w zakładach pracy.

Należy podkreślić z naciskiem, iż materiał zaprezentowany nam w omówionym wydawnictwie posiada znaczne walory dydaktyczne. Wykład poszczególnych treści jest jasny, język przekazu zrozumiały. Całość posiada cechy dobrej popularyzacji w ścisłym znaczeniu tego słowa. Mając na uwadze określonych odbiorców, na końcu każdego rozdziału (artykułu)

³ R. Szczepaniak: *Archiwum zakładowe*. Warszawa 1967.

⁴ M. Husarska, I. Sadurska: *Konserwacja zbiorów archiwalnych i bibliotecznych*. Warszawa 1968.

umieszczono zestaw pytań kontrolnych oraz temat pracy pisemnej. Nie wszyscy, niestety, autorzy załączyli do swych opracowań wykaz zasadniczej literatury przedmiotu, po którą mógłby łatwo sięgnąć zainteresowany.

Opracowania zawarte w *Korespondencyjnym kursie archiwalnym*, jak już wspomniano, zostały zaadresowane wprost do uczestników tej imprezy, odbywającej się permanentnie od roku 1964 (czas trwania kursu pokrywa się z rokiem kalendarzowym). Wydaje się jednak, iż zakres odbiorców książki byłby znacznie szerszy, gdyby wydawnictwo było łatwiej osiągalne. Niemniej autor niniejszych uwag podtrzymuje wyrażoną opinię, iż publikacja ta może na naszym terenie spełnić w pewnej mierze pozytywną rolę w sytuacji, kiedy w dalszym ciągu nie dysponujemy podręcznikiem archiwistyki *sensu stricto*. Wydaje się, że mogłaby być także bardzo użyteczna dla młodszego szczególnie personelu naszych archiwów kościelnych. Toteż inicjatywa dyr. Czesława Skopowskiego i zespołu autorów musi się spotkać z sympatią i uznaniem.

Opracowanie nowoczesnego podręcznika archiwistyki polskiej jest sprawą wciąż aktualną i niezwykle pilną. Można sądzić, że sprawa doczeka się jednak pomyślanej realizacji, tym bardziej, iż słyszymy o inicjatywach w tym względzie dwóch odrębnych środowisk: Instytutu Historii PAN oraz Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych. Pierwszy projekt został zaprezentowany opinii naukowej w Polsce w roku 1957, kiedy to ukazał się początkowy tom nowej serii wydawniczej Państwowego Wydawnictwa Naukowego pn. *Nauki pomocnicze historii*, zainicjowanej przez IH PAN. Prof. dr Tadeusz Manteuffel, kierownik Instytutu i redaktor naczelny wspomnianej serii zapowiedział wówczas, iż wśród jedenastu planowanych podręczników znalazła się także Nauka o archiwach⁵, mająca zawierać teorię archiwistyki i archiwoznawstwa. Jak wiadomo, z zapowiedzianych ukazały się dotychczas cztery pozycje, a najbliższym ujrzenia światła dziennego jest niemniej oczekiwany i potrzebny podręcznik dyplomatyki⁶. Biorąc pod uwagę odwołujący się termin realizacji podręcznika nauki o archiwach w ramach *Nauk pomocniczych historii*, Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, w porozumieniu z Instytutem Historii PAN, wystąpiła w r. 1966 z własną inicjatywą opracowania, w możliwie krótkim czasie, *Kompendium archiwistyki polskiej*, przeznaczonego głównie dla młodszego personelu archiwalnego⁷. Rozpisano niebawem konkurs na konspekt (plan) podręcznika. Rozstrzygnięcie konkursu nastąpiło 24 stycznia 1967 r., w wyniku którego nagrodzono projekty dra Czesława Biernata z Gdańska i mgr Stanisławy Pańków z Krakowa⁸.

Liczni pracownicy archiwów polskich (w tym także kościelnych) z zainteresowaniem oczekują zrealizowania obu tych przedsięwzięć.

⁵ Zob. Chronologia polska. Praca zespołowa pod red. Bronisława Włodarskiego. Warszawa 1957 s. 5.

⁶ Magistra vitae. Rozmowa z profesorem dr. Tadeuszem Manteufflem, dyrektorem Instytutu Historii Polskiej Akademii Nauk. *Kultura*. R. 6: 1968 nr 2 s. 1, 5.

⁷ M. Bielińska: W sprawie kompendium archiwistyki polskiej. *Archeion*. [T.] 46: 1967 s. 190—191.

⁸ R. A.: Wyniki konkursu na plan podręcznika polskiej archiwistyki. *Archeion*. [T.] 47: 1967 s. 220—221.